

ÇARLIK RUSYA'SINDA MEŞRUTİ İDARENİN YAPISI

Ayna ASKEROĞLU*

Özet

Çarlık Rusya'sında XIX. Yüzyıl başları (1905) monarşiden meşruti idareye geçiş periyodu olarak bilinmektedir. Bu bağlamda çarlık yönetimi yeni idari organlar oluşturarak yetkilerini bu organlarla paylaşmak zorunda kaldı. Yeni Anayasa'nın kabulü ile açılan Devlet Duma'sına rağmen Çar'ın mutlakiyet idaresi devam etmiştir. Duma Şura'ya nazaran danışma kurulu olarak faaliyetlerini sürdürmüştür. Devlet Şura'sı ise yasama kurulu olarak oluşturulmuştu ama fiilen Kabine'ye ve bilhassa Çar'a tabi idi. Dolayısıyla, uygulamada yasama hakkını kullanmamıştır. Bu çalışmada Çarlık Rusyası'nın monarşiden meşruti idareye geçiş süreci incelenecektir.

Anahtar Kelimeler: *Çarlık Rusya, Meşruti İdare, Duma, Çar*

The Structure of the Constitutional Administration in Tsarist Russia

Abstract

The beginning of the Nineteenth Century (1905) is known as the period of transition from monarchy to constitutional administration. In this context Tsarist administration had to create new administrative organs and to share its authorities with these organs. Although State Duma was opened according to the new constitution, absolute monarchy of the Tsar carried on. Duma was a consultation committee for the State Council. The State Council had been a legislative committee and in fact it was depended on the Cabinet especially to the Tsar. In this study the process of the transition from Monarchy to constituonal administration in Tsarist Russia.

Key Words: *Tsarist Russia, Constitutional Administration, Duma, Tsar*

* Dr., OIC, İslam Tarih, Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi (IRCICA), Araştırma Görevlisi.

XVIII-XIX. yüzyıllarda ortaya çıkan anayasaya dayalı sistemler, insanların kendi kendilerini yönetme ihtiyacının/arzusunun bir sonucu olarak doğmuştur. Bunlardan ilki ABD’de, daha sonra Fransa (1791), İspanya (1812), Norveç (1814), Belçika (1831), İtalya (1848), İsviçre (1848), Hollanda (1887) ve Japonya (1889) gibi ülkelerde teşekkül etmiştir. Anayasal sistemlere en güzel örnek, Fransa’da, cumhuriyetin kurulmasının ardından halkın yönetime katılmasını sağlayan mekanizmaların oluşturulmaya başlanmasıdır.. Avrupa’daki bu gelişmeler zamanla diğer ülkelere de yayılmıştır. Nitekim merkezi otoritenin çok güçlü olduğu Çarlık Rusya’sında 1905’te, Müslüman bir ülke olan ve şah tarafından yönetilen İran’da 1907’de ve II. Abdülhamid’in merkezi yönetim anlayışının hüküm sürdüğü Osmanlı Devleti’nde ise 1908 tarihinde anayasaya dayalı rejimler kurulmuştur.

1. Rusya’da Anayasal İsteklerin Ortaya Çıkışı

Rusya’da XVIII. yüzyılda ortaya çıkan mutlakiyetten vazgeçme ihtiyacı XIX. yüzyılda iyice hissedilmeye başladı. 1905’in ilk aylarında Rusya’nın pek çok yerinde patlak veren ihtilâlcı karışıklıklar aynı yılın Mart ayında Çar’ı istisârî mahiyette bir meclis açılması yönünde söz vermeye mecbur bıraktı. Bu sınırlı taviz kimseyi tatmin etmese de, otorite boşluğundan doğan geçici serbestlik ortamı o ana kadar baskı altında tutulmuş bütün siyasî, sosyal, millî ve dinî güçlerin bir anda su yüzüne çıkmasına ve bunların yeni kurulacak düzende kendi haklarını koruyabilmek için açık aktif faaliyetlerine sahne oldu. Rusya’da 1905 yılına kadar üst devlet kurumları olarak Devlet Konseyi (Gosudarstvenniy Sovet) ile Senato bulunmaktaydı. Temsil özelliği bulunmamakla birlikte devlet konseyi yasama hakkına sahipti ve kararları çar için tavsiye niteliği taşımaktaydı. Yine temsil özelliği taşıyan senato ise yüksek adli mercî statüsündeydi. Yürütme, Bakanlar Komitesi’nin koordine ettiği 11 bakan tarafından gerçekleştiriyordu. Ancak, Bakanlar Komitesi homojen bir kabine mahiyetini taşıymıyordu. Zira bakanların tümü, birbirinden bağımsız olarak doğrudan Çar’a tabi olduklarından sadece Çar’ın emir ve buyruklarını yerine getirmekle yükümlüydüler.

Çarlık monarşisinden (1905) meşruti yönetimi intikal belirgin olarak üç aşamada gerçekleşmiştir. Bunlar meşruti monarşinin oluşumu, düalizme (ikili yapıya) doğru geçirdiği evrim ve meşrutiyet anlayışı çerçevesinde

sınırlandırılmış hâkimiyetin oluşumudur¹. Çarın hâkimiyeti önce danışma birimleriyle desteklenmiştir. Bu durum, İçişleri Bakanlığının 1905 yılının ilk yarısında, liberal kesimin istekleri doğrultusunda, oluşturduğu kanunlar paketinde açık bir şekilde görülmektedir. Çar tarafından 18 Şubat 1905'de dönemin İçişleri Bakanı A. G. Buligin'e gönderilen “Yüksek Buyruk”unda (rescript) “halkın güvenini kazanan ve halk tarafından seçilmiş olan kişilerin, yasa tasarılarının ön görüşme ve tartışmalarına dâhil edilmesini” emrediyordu. Bu mektubunda aynı zamanda Çar'ın hâkimiyetinin kısıtlanmasının söz konusu olmadığı vurgulanıyordu ve “adı geçen reformların, İmparatorluğun esasını oluşturan kanunların (Anayasa'nın) dokunulmazlığını korumak şartıyla yürürlüğe geçirilmesi” isteniyordu².

İçişlerince hazırlanan reform taslağı Çar başkanlığında tertip edilen Petersburg'daki özel toplantı sırasında görüşüldü. Üst düzey *Knyaz*ler, bazı Devlet Konseyi üyeleri ve özel davetlilerin hazır bulunduğu toplantı sonucunda “6 Ağustos 1906 Manifestosu”, “Devlet Duma'sının Teşkilî” ve “Duma Seçim Kaideleri” bildiriler hazırlanmıştı³.

Yapılan bu hazırlıklara göre Rusya'da meşrutî yönetimin özellikleri şu şekilde olacaktı: Duma sadece bir danışma kurulu olarak düşünülmüştü, statü olarak kabine ve konsey'den daha aşağıdaydı. Konsey, kararnameleri Duma'nın onayı ile (bazı durumlarda onaya gerek kalmaksızın) Çar'ın nihâî tasdikine sunmalıydı. Duma, Bakanlar Kuruluna bağlı hâle getirilmişti. Dolaylı seçim öngörülmekteydi, seçmenler sınıflara ve malvarlıklarına göre ayrılmıştı. 6 Ağustos Manifestosu'nda bu konuda “tüm Rusya topraklarındaki seçmenlerin kanun düzenleme çalışmalarında devamlı yer almaları zorunludur ve bunun için üst düzey devlet kurumlarına ön taslak, gelir ve giderleri hazırlama önergesinin sunulması şarttır”⁴ denilmektedir.

Yine 6 Ağustos Manifestosu'nda Rusya Devleti'nin ancak Çar'ın idaresi altında devam edebileceği vurgulanarak “Rusya devleti, Çar ve halkın ayrılmaz bütünlüğü ile oluştu, gelişti ve güçlendi. Çar ve halkın birlik ve beraberliği

¹ A. N. Meduşevskii, “Konstitutsionnaya monarhiya v Rossii” [Rusya'da Meşrutî Monarşi], *Voprosi İstorii [Tarih Soruları]*, No. 8, Moskova 1994, s. 30-46.

² V. G. Chernukha, *Vnutrenneya politika tsarizma s seredini 50-kh do nachala 80-kh gg. XIX v.*, [19. Yüzyıl ortalarından 1880'li yılların sonuna kadar Çarlık Yönetiminin İç Siyaseti], Leningrad 1978, s. 43.

³ V. G. Cherhukha, *a.g.e.*, s. 44.

⁴ *Polnoe Sobranie Zakonov Rossiiskoi İmperii* [Rusya İmparatorluğu Kanunlar Külliyyatı], (bundan sonra: *PSZ*), sob. 3, vol. XXV, № 26 656, Sankt-Peterburg 1905.

büyük manevi bir güçtür. Bu güç asırlarca Rusya'yı geliştirdi, her türlü kötülük ve afetlerden korudu. Bugüne dek, günümüzde ve gelecekte Rusya'nın bütünlüğünün, birliğinin ve bağımsızlığının garantisidir"⁵ denilmekteydi. Manifesto'da tipik monarşik meşrutiyetçilik formülü benimsenmiş ve "Devlet Şura'sını kurma şerefine nâil olduk ve Duma seçim tüzüğünü oluşturduk"⁶ ifadelerine yer verilmiştir. Ancak, Batı'daki örneklere nazaran Manifesto herhâlükârda Çar'ın yetkilerini kısıtlamamaktaydı. Dayanak olarak "Rusya İmparatorluğunun Çarlık Hükümdarlığı Esasları"nda yeralan dokunulmazlık prensibi tercih edilmişti. Bu doğrultuda Çar, zaman ve devlet çıkarları gereğince "Esas Kanunlarda" gerekli değişiklikleri yapma hakkını korumaktaydı.

"Devlet Duma nizamnamesi", manifesto ile birlikte yayınlanan ve ortak noktaları hayata geçiren, Rusya'da düalist (ikili) yönetim tarzının oluştuğunu söylemeye fırsat tanııyordu. Nizamname, Duma'nın statüsü ve fonksiyonları açısından Duma'yı Çar'a bağılı bir kurum olarak belirlemişti. Duma'nın resmi statüsü birinci maddede açık bir şekilde tespit edilmiştir: "Devlet Duma'sı yasa tekliflerinin ve kanun taslaklarının ön görüşmelerini gerçekleştirmek amacıyla kurulmuştur"⁷ (madde 1). Bu nedenle Duma, tamamen Çarlık hükümetine bağımlıydı. Daha doğrusu yetki alanı danışma organı statüsüneydi. Duma, yasamanın en önemli göstergelerinden olan yasama ve kanun yapma hakkından mahrum idi. Yasama alanında sadece "yürürlükte olan veya kabul edilen yeni yasanın iptali ya da değişikliği için çalışma başlatmak"⁸ (madde 54–57) hakkına sahipti. Ancak hemen sonrasında "bu teklif ve müzakereler devlet düzenine ilişkin ve Esas Kanunlarla kabul görmüş yasalar olmamalıdır"⁹ (madde 34) şartı yer alıyordu. Ayrıca Duma, devlet bütçesi ile ilgili hiçbir yetkiye de sahip değildi. Duma, *zemski*lerin (kırsal kesimin zengin sınıfı) ve liberallerin istediği üzerine, *zemskiy* ve şehirli idare muhtariyetlerin yüksek koordine merkezi oluyordu.

"Nizamname"de, Duma ile hükümet arasındaki anlaşmazlıkların çözüm yolu dikkat çekicidir: Sorumluluk gerektiren işler aşamalı olarak bir üst makama gönderilecek ve son karar mercii olan Çar'ın üstünlüğü devam edecekti. Nizamname'nin Devlet Duması'nın çalışma düzeni ile ilgili

⁵ PSZ, No. 26661.

⁶ *Gosudarstvennaya Duma v Rossii v dokumentakh i materialakh* [Belgelerle Rusya Devlet Duması], Moskova 1957, s. 30-31.

⁷ PSZ, No. 27805

⁸ PSZ, No. 27805.

⁹ PSZ, No. 27805.

maddesinde çok zor ve karmaşık bir uygulama öngörülüyordu. Her şeyden önce yeni kanun taslakları oluşturma ve görüşme önceliği Duma'nın kendisinde değil, bakanlar ile üst düzey devlet memurlarının elindeydi. Duma'nın kararları bir ön çalışma olarak görülmekteydi ve Duma'da kabul edildikten sonra Şura'ya intikal ediyordu. Nihâî karar için de Çar'ın onayı zarurîydi (madde 47–48)¹⁰. Herhangi bir taslağın iptali için Duma veya Şura'nın üçte birinin kabulü gerekmektedir. Ancak bu da son aşama değildi, sadece burada ilgililer tarafından ve gerekli âzâ yeter sayısının kabulünü aldıktan sonra, tekrar görüşülmesi için bakanlara teslim ediliyordu. Onlar da Çar'ın onayını aldıkları takdirde tekrar Duma'ya gönderme hakkına sahiptiler (madde 49)¹¹. Bu da Duma'nın yetki sahibi olmadığı ayrı bir göstergesiydi. Şura'nın yasama alanında çok fazla yetkiye sahip olması doğal olarak Duma ile aralarında bir takım anlaşmazlıklara sebep oluyordu. Bazı durumlarda Şura “Duma'nın kararı olmadan dosyayı görüşebilirdi” (madde 50–53)¹². Özellikle kanun değişiklikleri çok sıkı denetim altındaydı ve en az beş ana aşamadan geçmekteydi: birincisi – kabine üyelerinin Kabine başkanına (Başbakana) dilekçe sunmaları; ikincisi – Duma'da bu sorunun görüşülmesi; üçüncüsü –Duma'da toplantı sonucu karara varılması; dördüncüsü –Duma'nın kararının Şura'da tekrar görüşülerek karara bağlanması; beşincisi –Çar'ın onayı idi.

17 Ekim 1905 Manifestosu, 1905–1906 yılları arasında yayımlanan yasama nizamnameleri ve 20 Şubat 1906 tarihli Devlet Duma Nizamnamesi, Devlet Duma'sının kanunî zeminini oluşturuyordu. Burada adı geçen yeni düzenlemeler neticesinde Çar'ın yetkilerine meşrutî sınırlama getirilmiş oldu. Parlamentonun iki kanadı (biri halkı diğeri çarın seçimiyle oluşan ve ayrı ayrı faaliyet yürüten ama genel meclis adı altında toplanan iki kanat) –Duma ve Şura (teoride, aralarında mutabakat sağlandığı takdirde) birlikte, devlet bütçesi ve yeni kanunlar çıkarma konusunda Çar'a karşı koyabilirlerdi. Ancak Esas Yasalarda değişiklik ve ordunun kullanılması tamamen ve kesinlikle Çar'ın elindeydi¹³. O yüzden, bu aşamada, Rusya'da tam anlamıyla meşrutî idarenin oluştuğunu iddia etmek doğru mümkün değildir. Çünkü kanun maddelerinin çoğu Çar'ın lehine idi. Mesela 17 Ekim 1905 Manifestosu'nda Çar'ın “çelik iradesi” kısa ve açıkça belirtilmiştir: “1– Halka din, vicdan, basın özgürlüğünü

¹⁰ PSZ, No. 27805.

¹¹ PSZ, No. 27805.

¹² PSZ, No. 27805.

¹³ *Gosudarstvennaya Duma v Rossii v dokumentah i materialah*, s. 32-39.

tanımak; 2 – Devlet Duma'sına seçimleri aksatmadan, yeni seçime kadar olan zaman zarfında seçim hakkı sahip olmayanlar Duma'nın çalışmalarına dahil edilerek sonradan daha geniş haklar tanımak; 3– “Devlet Duma'sı Çar'ın onayı olmadan hiçbir yeni kanunu kabul edemez ve seçmenler hükümetin uygulamalarını kontrol ve izleme hakkına sahiptir”.¹⁴ Bunlar kesin ve tartışmasız olarak uygulanması gereken kurallardır. Özellikle üçüncü hüküm seçmene denetleme hakkı verdiğiinden büyük önem taşıyordu.

Rusya'da Meşrutiyet Yönetimine Dair Yeni Düzenlemeler

Yukarıda anılan bu üç noktanın bazı yönleri zamanla değişmiştir. Seçim hakkının genişletilmesi 11 Aralık 1905'de Senato'ya verilen Çar'ın özel emri – “Devlet Duma'sı Seçim Nizamnamesi değişiklikleri” - ile yapılmıştır. Nizamname'de seçimde yeni halk tabakalarının, özellikle şehirlerdeki fabrika işçilerinin yer alması öngörülüyordu. Böylece Duma bizzat, seçimlerin yasal çerçevede gerçekleşmesinin gözlemcisi oldu. 17 Ekim Manifestosuna ilişkin Devlet Duma'sı ve Şura'nın statülerindeki değişim, 20 Şubat 1906 “Devlet Şurası'nda ve Devlet Duma'sında değişimler” adlı manifesto ile desteklendi. Adı geçen manifestoya göre, bir kanun Çar'ın onayına rağmen ancak Duma ile Şura'nın onayını aldıktan sonra yürürlüğe girebilirdi. Böylece, her iki kurumun statüleri, yapıları ve monarşi ile ilgili olan ilişkilerinin karakteri değişiyordu. Bu göstergelere bakarak Rus siyasi sisteminin meşruti monarşinin iki kanatlı bir parlamentoya (yasama görevi Çar'a ve parlamentonun iki kamarasına aitti) doğru gittiğini söylemek mümkündür.

Bütün bu gelişmeler aynı zamanda tutarsızlıklar içermektedir. Zira yenilenmiş “Devlet Duma Nizamnamesi” yapı ve içerik olarak fazla değişikliğe uğramamıştı. Hatta metni bile öncekiyle neredeyse aynı idi. Duma'nın statüsü benzer şekilde belirlenmiş ve “sadece danışma kurulu olarak” (madde 1) kabul edilmişti. Sadece Duma üyelerinin, başkanın ve sekreterinin statüsü ile ilgili bazı değişiklikler yapılmıştı (madde 2, 3, 4)¹⁵. Nizamnamenin yenilenen şeklinde Devlet Şurası'nı Duma üyelerini görevden uzaklaştırma veya toplantılardan geçici olarak devre dışı bırakma hakkı ile ilişkin madde yer almıyordu. Duma üyelerine dokunulmazlık hakkı tanınıyor ve haklarında

¹⁴ *a.g.e.*, s. 39-54.

¹⁵ *PSZ*, No. 27805

Çarlık Rusya'sında Meşrutî İdarenin Yapısı

Duma'nın onayı olmadan her hangi bir işlem yapılamıyordu (madde 16)¹⁶. Her ne kadar bu madde bir takım ihtiraz kaydı taşısa da, vekillerin durumunu, formalite de bile olsa, daha sağlama alıyordu. Zira bundan önce vekiller hakkında yasal işlemin başlatılması için mahkeme kararı yeterliydi.

Devlet Duma'sının (Meclis) Kuruluşu

1905 İhtilali, Çar'ın sınırsız hükümdarlığının meşrutî idareye dönüşmesine sebep olmuştu. Ancak, mutlak hükümdarlığın kalıntıları günlük hayatın pek çok alanında hük,m sürmekteydi. Nitekim Nisan 1906'da Rusya İmparatorluğu'nun Devlet Esas Kanunları, (Temel Kanunlar) yani Çar'ın yetkilerini belirleyen kanun taslağının görüşülmesi sırasında Çar II. Nikola "sınırsız" kelimesinin çıkarılmasına razı olmak zorunda kaldı.¹⁷

Rusya'da meşrutî monarşiye geçiş sürecinin iki önemli belgesi 17 Ekim 1905 Manifestosu ile 23 Nisan 1906 Devlet Esas Kanunları'dır. Ekim 1905 Manifestosu başlıca özgürlükleri güvence altına alıyor ve Çar'ın mutlak yetkisini sınırlandıran yasal bir kurumun, Devlet Duma'sının oluşmasını öngörüyordu. 1906 Devlet Esas Kanunları ise iki kanatlı parlamento sistemini belirliyor, ama aynı zamanda Çar'a geniş yetki alanı bırakıyordu. Devlet Esas Kanunları'nda şöyle deniliyordu: "Devlet idaresi Duma ve Sovet ile birlikte Çar'ın elindedir, ancak Çar'ın onayı olmadan hiçbir yasa veya kanun yürürlüğe giremez"¹⁸.

Devlet Konseyi, Şubat 1906'da yeniden teşkil edilmişti ve Nisan'dan itibaren parlamentonun ikinci kanadı statüsündeydi. Şura'nın yeni şeması ortak kurul, iki kademeli parlamento, iki katılım grubu ve *kançelyarya*'dan - yani sekreteryadan- oluşmaktaydı¹⁹.

Duma ve Vekillerin Yetkileri:

20 Şubat 1906'da Duma'nın yetkilerini açıklayan "Devlet Duma teşkili" kararnameyi yayımlandı. Buna göre Duma'nın yetkileri şunlardı: Kanun teklifi taslağının hazırlanması ve görüşülmesi, devlet bütçesinin belirlenmesi,

¹⁶ PSZ, No. 27805; *Gosudarstvennaya Duma v Rossii v dokumentah i materialah*, s. 90-91.

¹⁷ A.N. Meduşevskii, "a.g.m.", s. 30-46.

¹⁸ V.A. Demin, *Gosudarstvennaya Duma Rossii (1906-1917): mekhanizm funkcionirovaniya* [Rusya Devlet Duması (1906-1917): çalışma mekanizması], Moskova 1996, s. 216.

¹⁹ A. N. Meduşevskii, "a.g.m.", s. 30-46.

demiryolu inşaati ile alakalı sorunların görüşülmesi ve hisse senetli şirketlerin kurulması.

Duma üyeleri beş yıl süreyle seçiliyordu. Duma vekilleri seçmene hesap vermez, sadece Senato tarafından görevlerinden alınabilirdi. Çar'ın kararı gereğince Duma süresinden evvel feshedilebilirdi. Yeni kanun veya kanun değişikliği teklifi sunma hakkı sadece bakanlara, vekiller komisyonuna ve Devlet şura'sına tanınmıştı.

“Duma Teşkili Kararnamesi” ile aynı zamanda Devlet Konseyi Nizamnamesi de kabul edilmişti. Nizamnameye göre Konsey'in konumu değişerek Duma ile eşit hakka sahip olan Üst kamara vaziyetini aldı. Duma ile kabul edilen bütün kanun ve kararlar Konsey'de kabul gördükten sonra Çar'ın huzuruna çıkarılırdı. Değişen Konsey üyelerinin sadece yarısı seçilmiş idi, diğer yarısı “Yüksek Emir” ile tayin edilenler idi. Genel başkan ve başkan her sene Çar tarafından atanırdı. Seçilenler kısmında ruhban sınıfı, İlimler Akademisi üyeleri ve üniversite hocaları, tüccar ve sanayiciler, orta halli vatandaşların temsilcileri ve *zemstvoların* temsilcileri yer alırdı (toplam 98 kişi idi). Aynı sayıda üye, her sene, bizzat Çar tarafından Sovet'e tayin edilirdi. Bunları üst düzey devlet memurları oluştururdu. Bir şahıs aynı zamanda hem Duma üyesi hem de Sovet üyesi olamazdı.

23 Nisan 1906 yılında “Devlet Esas Kanunları” II. Nikolay tarafından kabul edildi. Bu kanunlarda değişiklik yapma imtiyazı sadece Çar'a aitti ve ne Duma ne de Sovet böyle bir hakka sahipti.

Yüksek idare hâkimiyeti tamamıyla “Tüm Rusya İmparatoruna” aitti, ancak yasama görevini (hakimiyetini) Çar'ın, Sovet ile birlikte yürütürdü ve hiçbir kanun Sovet'in kabulü ile İmparator'un onayı olmadan yürürlüğe giremezdi. “Devlet Esas Kanunları”nın 87. maddesi Çar'a, gerekli durumlarda ve Duma ile Sovet tatil olduğu dönemlerde Bakanlar Kurulu'nun sunduğu yasa mahiyetinde kararnameleri tek başına kabul ve yürürlüğe koyma hakkını tanıyordu. Ancak yasama yılı açıldıktan sonra bu tip kararnameler iki ay içerisinde Duma'nın onayından geçmediği takdirde yürürlükten kalkıyordu.

Bununla birlikte Duma ve Sovet'da görüşülmeyen konular da vardı. Bunlar devlet borçlarının ödenmesi, darphane kredileri ve devlet tahvilleri ile alakalı olanlardı.

Duma Seçimleri

Rusya'da temsilcilikler sistemi bazı yeni Devlet Kararnameleri, yani 6 Ağustos 1905 Manifestosu ile başlayarak ve 23 Nisan 1906 "Devlet Esas Kanunları"yla tamamlanmıştır. İlk projeye (6 Ağustos 1905) göre Devlet Duma'sı "danışma kurulu" olarak düşünölmüştü ve üç grubun temsilcileri ile seçilecekti. Ancak siyasi durumun değışmesi bu projenin gözden geçirilmesine neden oldu.

17 Ekim 1905'de "Devlet Düzenini Geliştirme Manifestosu" kabul edilmişti. Adı geçen Manifesto'da şu hususlara yer veriliyordu: Din ve ifade özgürlüğünün tanınması, bununla birlikte çeşitli teşkilat ve birliklerin kurulmasına müsaade edilmesi; seçimlerde geniş halk kitlesinin yer alması; kabul edilen bütün kanunların Devlet Duma'sı tarafından kesin tasdiki şartının getirilmesi.

Kasım 1905'te bakanlar kurulunda seçim kanunu tasarısı görüşölmüştür. Çoğunluk grup sistemi ile iki aşamalı sistemin devamına taraftardı. Bakanlar kuruluna sunulan özel işçi temsilciliğı oluşturma teklifi kabul görmedi. Ancak hükümet, çok geçmeden, 11 Ekim 1905'te Moskova'da çıkan silahlı olayları bastırdıktan sonra, "Devlet Duma Seçimleri ile İlişkin Değışimler" kararnamesi yayınladı. Buna göre seçmen çevresi oldukça genişliyordu. Neredeyse ülkenin 25 yaş üstü olan bütün erkek nüfusu –askerler, öğrenciler, gündelik işçiler ve göçmenlerin bir kısmı hariç– seçme hakkı kazandılar. Seçim hakkı toplumun çeşitli gruplarına göre değışmekteydi. Milletvekilleri seçim kurulları tarafından seçilirdi, bu kurullar her bölge ve büyük şehir seçmeninden oluşmaktaydı. Seçmenler ise dört ayrı seçim grubu tarafından seçilirdi: toprak sahipleri, şehirliler, köylüler ve işçiler (iki dereceli seçim).

Ekim 1905'te başlayan demiryolu işçileri grevi dalga dalga ülke geneline yayılarak genel grev şeklini aldı ve Petersburg Sovyeti'nin kurulması ile devrimci hareket en yüksek noktasına ulaştı. Zor durumda kalan II. Nikolay bir bildiri yayımlayarak meşrutî bir anayasa ve seçilmiş bir meclis sözü verdi. Bir süre sonra yavaş yavaş işçi hareketi bastırıldı. Nisan 1906'da yapılan seçimler neticesinde liberal ve sol muhalefet mecliste çoğunluğu elde etti.

Birinci Duma

Duma 1906'nın ilkbaharında çalışmaya başladı. Ancak gelecekteki çatışmaların kaynağı zaten Rus Anayasası'nda mevcuttu. Bunun sebebi Duma ile Şura'ya

benzer yetkiler tanınmasındaydı. Devlet Şurası'nın yarısı üst düzey devlet görevlilerden oluşmaktaydı ve muhafazakârlardan oluŐtuđu için eski düzene bağlı bir kurum idi. Dolayısıyla yenilikçi Duma'nın adımlarını devamlı frenlemektedir. Vekiller Çar'a mektup yazarak bir takım taleplerde bulundular: istisnai kanunların feshedilmesi, özel arazi mülkiyetlerinin zorla alınması, siyasi tutuklulara af çıkarılması, idam cezasının kaldırılması gibi. Mesela, Devlet Şurası toprak kanunu ile alakalı gelişmeleri engellemiŐti. Zaten arazi sorununa dair görüşmeler sırasında Duma ile hükümet arasında hararetli tartışmalar meydana geldi. Hükümete göre *Kadet* ve işçilerin teklifleri köylülere sadece az miktarda arazi artışı sağlayacağından büyük arazi sahiplerinin mülklerinin bölünmesine neden olacaktı. Dolayısıyla ülke ekonomisi büyük çapta zarar görecekti. Haziran 1906'da hükümet halka arazi reformu ile ilgili bir bildiri yayınladı. Adı geçen bildiri de zoraki istimlâk prensibi reddediliyordu. Duma ise cevap vermekte gecikmedi ve asla prensiplerinden vazgeçmeyeceğini bildirerek hükümetin istifasını talep etti. Köklü reformlar istediği için Çarlık hükümetiyle ters duruma düşen ilk meclis iki ay geçmeden dağıtıldı.

İkinci Duma

İkinci Duma seçimleri sol partilerin hakimiyeti ile sonuçlandı. Şubat 1907'de Duma faaliyete geçti ve hükümet ile işbirliği perspektifleri belirlendi. Başbakan P.A. Stolipin, I. ve II. Duma arasındaki dönem zarfında alınan kararları halka açıkladı. Esas Kanunların 87. maddesi gereğince hükümet bir takım kararları yürürlüğe koymuŐtu. Bu kararlar arasında; Ağustos 1906'da askerî seyyar mahkemeler kanunu (Duma'nın onayına sunulmadığı için 1907 ilkbaharında geçerliliğini yitirmiŐti, ancak bu zaman zarfında adı geçen kanunun hükümleri gereğince yedi yüz kişi idam edilmişti), köylülere diğer sınıflar ile eşitlik sağlayan 5 Ekim 1906 Beyannamesi, köylülere ait olan toprakların özel mülk statüsü tanınmasını sağlayan 9 Kasım 1906 Beyannamesi. Bunlarla birlikte Kabine Başkanı gerçekleşmesi planlanan reformları sıraladı: Köylülere eşitlik ve arazinin sahibi olma hakkı tanınması, yerel mahkemeler reformu, karar merciinin halkın seçtiği sivil mahkemeler olması, iktisadi grevlerin cezalandırılması, iş gününün kısaltılması, eğitim reformu, mali reform vs. Ancak Duma'daki muhalefet bu programı çok eleştirel karşıladı. Çok geçmeden, devlet, Duma'nın sosyal-demokrat kanadı ile sosyal-demokrat işçi

Çarlık Rusya'sında Meşrutî İdarenin Yapısı

partisinin askeri birliği arasındaki yakınlaşmayı bahane ederek Duma'yı feshetti. Böylece ikinci meclisin de ömrü ancak üç ay oldu.

Sonuç

Tanzimat ile başlayan meşrutî idare, yerelleşme, çok partili rejim arayışları, tarım toplumu nedeniyle çağa uygun gelişmeyi sağlayamamıştır. Ancak Çarlık Rusya'sı ile kıyasla Osmanlı devleti anayasası daha liberaldir. Osmanlı Meclisi Duma'ya göre devlet yönetiminde daha etken bir kurumdur.

Yukarıda da sıkça belirttiğimiz gibi Duma sadece danışma kurumu olarak faaliyet göstermiştir. Devlet Şura'sı ise Duma'ya nazaran daha fazla yetkiye sahipti, ama buna rağmen, fiilen Kabineye ve bilhassa Çar'a tabi idi. Her ne kadar yasama kurumu olarak oluşturulmuşsa da, uygulamada yasama hakkını kullanmamıştır.

Meşrutî yönetime geçiş bakımından Rusya ve Osmanlı Devleti'nde benzerlikler görülmekle birlikte kurulan sistem oldukça farklı olmuştur. Rusya'daki sistem yani Meclisin danışma meclisi niteliğinde olması dolayısıyla Osmanlı Devleti'ndeki I. Meşrutiyet döneminde kurulan yapıya benzemektedir. Ancak Osmanlıların ilk anayasasındaki sivil haklar Rusya'daki meşrutiyet dönemine göre oldukça geniştir. Osmanlı Devleti'ndeki II. Meşrutiyet ile uygulamaya konulan sistemde artık ülkedeki iktidar saltanat yerine meclise geçmiş iken Rusya'da bu mümkün olmamış, Duma kurulmakla birlikte Çar'ın mutlakiyet idaresi devam etmiştir.

Ayna Askeroğlu

Bibliyografya

Chernukha, V.G., *Vnutrenneya politika tsarizma s seredini 50-kh do nachala 80-kh gg. XIX v.*, [19. Yüzyıl ortalarından 1880'li yılların sonuna kadar Çarlık Yönetiminin İç Siyaseti], Leningrad 1978.

Demin, V.A., *Gosudarstvennaya Duma Rossii (1906–1917): mekhanizm funktsionirovaniya* [Rusya Devlet Duması (1906-1917): çalışma mekanizması], Moskova 1996.

Gosudarstvennaya Duma v Rossii v dokumentakh i materialakh [Belgelerle Rusya Devlet Duması], Moskova 1982.

Meduşevskii, A.N., “Konstitutsionnaya monarhiya v Rossii” [Rusya’da Meşrûti Monarşi], *Voprosı İstorii [Tarih Soruları]*, No. 8, Moskova 1994.

Polnoe Sobranie Zakonov Rossiiskoi İmperii [Rusya İmparatorluğu Kanunlar Külliyyatı], XXVIII Cilt, Sankt-Peterburg 1830-1905.